

Ключевые слова: *эффективность, фермерское хозяйство, предпринимательство, кооперация, интеграция.*

Marenich T.G., Borysovskiy D.V. Farming in Ukraine and Prospects of its Operation

The analysis of farms activities was performed and trends of their development were revealed in the article. Analysis of statistical data testifies that farmer's enterprises increased the production of agricultural crops. Main problems of securing further operating of such producers were outlined. It has been concluded, to achieve the new higher level of economic efficiency is necessary to increase the level of interaction between small and large producers, and to raise the process integration and cooperation in APS. Estimation of gross production volumes of region farms has been done.

Key words: *efficiency, farmer enterprise, entrepreneurship, cooperation, integration.*

УДК 330.341:338.43

**ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВ ТА
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА**

**ОНЕГІНА В.М., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР, ЛУНЬОВА В.А., ЗДОБУВАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасній інформатизованій глобальній економіці важливішим чинником конкурентоспроможності та розвитку є інновації. Розуміння виключного значення переходу економіки України на інноваційну модель розвитку знайшло відображення і в законодавчо-нормативних актах, і в працях вчених, і в навчальному процесі у вишах. Ще 13 липня 1999 р. була прийнята Постанова Верховної Ради України «Про концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» № 916-XIV, 17 червня 2009 р. прийнято Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» №680-р Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності» від 08.09.2011 №3715-VI визначив основні засади державної інноваційної політики. Та у проекті «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів» цілком слушно відзначається: «Сучасні досягнення України в міжнародному вимірі конкурентоздатності економіки, рівня розвитку і особливо

ефективності функціонування національної інноваційної системи є недостатніми для забезпечення сталого розвитку вітчизняної економіки, гарантованої національної безпеки, виходу в найближчій перспективі за рахунок економічного зростання на європейські стандарти життя українських громадян» [1].

Основу (фундамент) інноваційного розвитку закладає наявний інноваційний потенціал. Тому запорукою переходу підприємств економіки в цілому та сільського господарства зокрема на інноваційну модель розвитку виступає примноження та створення дієвих механізмів реалізації їх інноваційного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом до проблеми сутності, змісту та структури інноваційного потенціалу звернулося багато вчених. Але у трактуванні сутності інноваційного потенціалу підприємств серед науковців є певні розходження. На думку І. Балабанова, інноваційний потенціал утворюють матеріальні, фінансові, інформаційні, науково-технічні ресурси, що застосовуються в інноваційній діяльності підприємства [2]. Фактично такий підхід є ресурсним, оскільки пов'язує інноваційний потенціал із сукупністю необхідних ресурсів для інноваційної діяльності. Федулова Л.І. вважає, що інноваційний потенціал – це міра готовності організації виконати завдання, що забезпечують досягнення поставленої інноваційної мети [3, 4]. Але за таким визначенням важко ідентифікувати, від чого залежатиме міра готовності до інноваційної діяльності.

В.Г. Андрійчук пропонує за аналогією розробок японського уряду та вчених характеризувати інноваційний потенціал агропромислового комплексу такими показниками, як чисельність наукових працівників у галузі досліджень для агропромислового виробництва, кількість наукових установ, витрати на науково-дослідні роботи, кількість створених і переданих у виробництво нових сортів і гібридів рослин, порід і ліній тварин, кількість отриманих і зареєстрованих патентів, кількість переданих у виробництво нових технологій та інш. [5, С. 588]. Та у такому підході акцентується увага на забезпеченні та результатах наукової сфери і не враховується готовність підприємств, їх кадрів впроваджувати інновації.

Таким чином, незважаючи на значні напрацювання вчених стосовно інноваційного потенціалу підприємств, для визначення заходів державної політики з його примноження та реалізації існує необхідність з поглиблення існуючих розробок.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є уточнення сутності інноваційного потенціалу сільськогосподарських підприємств, його складових, їх змін за останні 5 років (2009–2013 рр.) та заходів державної політики, які б сприяли його зростанню та реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнюючи підходи науковців до дефініції «інноваційний потенціал підприємства», ми розглядаємо його як сукупність доступних підприємству всіх видів ресурсів (трудових, земельних, матеріальних, грошових, нематеріальних) необхідних для забезпечення його інноваційного розвитку. Основними складовими інноваційного потенціалу сільськогосподарського підприємства є наукова (інновативна, науково-інформаційна), матеріально-технічна, кадрова та фінансова.

Інновативний (науковий) потенціал формує сукупність наукових знань, інформації про результати науково-технічних робіт, винаходи, проектно-конструкторські розробки, зразки нової техніки і продукції, які генеруються науково-дослідними організаціями, підрозділами, їх науковцями. Розвиток наукового потенціалу потребує відповідного фінансування. При цьому інвестування у наукові розробки є доволі ризикованим, витратним і тривалим.

В Україні за останні п'ять років (2009-2013 рр.) питома вага як бюджетних видатків на наукові дослідження і розробки, так і сукупних витрат в економіці на ці цілі зменшувалася. Якщо у 2009 р., за нашою оцінкою, бюджетні видатки на наукові дослідження і розробки становили 0,37% від ВВП, а сукупні витрати в економіці на ці цілі – 0,86%, то у 2013 р. – 0,28% та 0,65%, відповідно. Отже, рівень наукоємності ВВП в Україні скорочувався, у той час як середньосвітовий рівень наукоємності ВВП зростає, й у 2012 р. він становив 1,9%, розвинуті країни подолали поріг у 3% [6].

Зменшувалася протягом останніх років в Україні і кількість наукових організацій (табл. 1) та чисельність дослідників.

Таблиця 1

Організації національних академій наук України, які виконують наукові та науково-технічні роботи у 2009–2013 рр., одиниць

Організації	2009	2010	2011	2012	2013
Усього	376	385	377	349	341
Академія аграрних наук	116	119	114	93	86

*Джерело: дані Держстату України [6]

Поряд із скороченням кількості організацій, які здійснюють наукову та науково-технічну діяльність, скоротилася і чисельність їх працівників – з 146,8 тис. осіб у 2008 р. до 123,2 тис. осіб у 2013 р. У 2013 р. частка виконавців наукових досліджень і розробок в Україні. у загальній кількості зайнятого населення становила 0,49%, За даними Євростату в 2012 р. частка науковців у кількості зайнятого населення у Фінляндії була 3,27%, Данії – 3,16%, Ісландії – 2,96%, Швеції – 2,71%, в середньому в країнах ЄС-27 – 1,51% [6].

Недостатнє фінансування та скорочення кількості наукових організацій і їх працівників призвели скорочення кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт з 54,5 тис. у 2009 р. до 47,9 тис. у 2013 р. [6].

Частка державних видатків на науку у вартості продукції сільського господарства (0,04% від вартості випуску продукції у 2013 р.) і обсяг видатків на аграрну науку з Державного бюджету на 1 га сільськогосподарських угідь (3,23 грн) були в Україні на порядок меншими від аналогічних показників у розвинутих країнах. Відбулося скорочення чисельності працівники наукових аграрних організацій з 12,7 тис. осіб у 2009 р. до 9,8 тис. осіб у 2013 р. Кількість одержаних охоронних документів на винаходи для сільського господарства та сорти рослин у 2009 р. становила 834, у 2013 р. – 725 [6]. Кількість агроформувань, в яких впроваджували інновації, становила 1076 або 1,92% від загальної кількості сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств у 2012 р. [7, С. 6]. Отже, аналіз статистичних даних засвідчив зменшення наукового потенціалу сільськогосподарських підприємств за досліджуваній період.

Матеріально-технічний потенціал інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств утворює сукупність земельних та матеріально-технічних ресурсів підприємств (будинки, споруди, системи енергопостачання, машини, обладнання, устаткування, інструменти, насіння, добрива, корми, засоби захисту рослин, паливо та енергія та інш.), форм їх поєднання, які є необхідними для впровадження новацій у сільськогосподарських підприємствах та виробництва інноваційної продукції. Комплексний аналіз матеріально-технічного потенціалу інноваційного розвитку виходить за обсяги однієї статті, тому ми зупинимося лише на окремих його аспектах.

Відзначимо позитивну динаміку в досліджуваному періоді зростання вартості основних засобів у галузі, фондооснащеності та

фондоозброєності. Вартість основних засобів була більшою у 1,5 раза в 2013 р. порівняно з 2009 р., фондооснащеність, за нашою оцінкою, в сільськогосподарських підприємствах підвищилася в 1,6 раза (з 2,83 тис. грн. на один га до 4,57), фондоозброєність праці – в 1,9 раза (з 84,55 тис. грн. на одного працівника до 158,43 тис. грн.). У табл. 2 наводяться дані щодо кількісних змін в найбільш активній частині основних засобів – сільськогосподарській техніці сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 2

Наявність основних видів техніки у сільськогосподарських підприємствах України (на кінець року)

Вид техніки	2009	2010	2011	2012	2013
Трактори, тис. шт	168,5	151,3	147,1	150,1	146,0
на 1000 га ріллі, шт	9	8	8	8	8
Зернозбиральні комбайни, тис. шт	36,8	32,8	32,1	32,0	30,0
на 1000 га посівної площі зернових, шт	3	4	4	4	4
Кукурудзозбиральні комбайни, тис. шт	2,9	2,5	2,3	2,1	2,0
на 1000 га посівної площі кукурудзи, шт	2	1	1	1	1
Бурякозбиральні машини, тис. шт	5,1	4,2	3,8	3,6	3,0
на 1000 га посівної площі буряків, шт	18	9	8	9	13

*Джерело: складено авторами за даними Держстату України [8]

Кількість тракторів, комбайнів у сільськогосподарських підприємствах в Україні зменшилася. Рівень завантаженості тракторів в Україні є набагато вищим, ніж у країнах ЄС. В Україні на 1000 га ріллі у 2012 р. припадало 8 тракторів, тоді як у Німеччині – 80, у Франції – 80, Польщі – 100, в Італії – 200 [9]. Тому в Україні залишається розрив між забезпеченістю технікою сільськогосподарських підприємств та потребою в неї. За оцінкою П.Т. Саблука основними сільськогосподарськими машинами аграрні підприємства забезпечені лише на 45-65% [10].

Отже, останні роки відбувалося певне оновлення основних засобів у сільському господарстві, про що засвідчує зростання вартості основних засобів, перевищення надходження основних засобів над їх вибуттям, зменшення коефіцієнту їх зносу, але обсяги оновлення основних засобів були недостатніми для переходу сільськогосподарських підприємств на інноваційну модель розвитку.

Імплементация нововведень, які забезпечать якісні зміни у засобах та предметах праці, технологіях, продукції, управлінні та маркетингу, залежить від рівня освіти, кваліфікації, досвіду та мотивації персоналу сільськогосподарських підприємств. У кадровому потенціалі сільськогосподарських підприємств відбуваються протилежні тенденції. З одного боку, чисельність працівників сільськогосподарських підприємств зменшувалася (у 2013 р. вона була меншою від рівня 2008 р. на 109 тис. чоловік та становила 590 тис. [8]), з іншого – підвищується частка працівників з вищою освітою, зростає продуктивність праці (рис.1), але заробітна плата залишається на вкрай низькому рівні та відстає від її середнього рівня в економіці (у 2013 р. – на 30%).

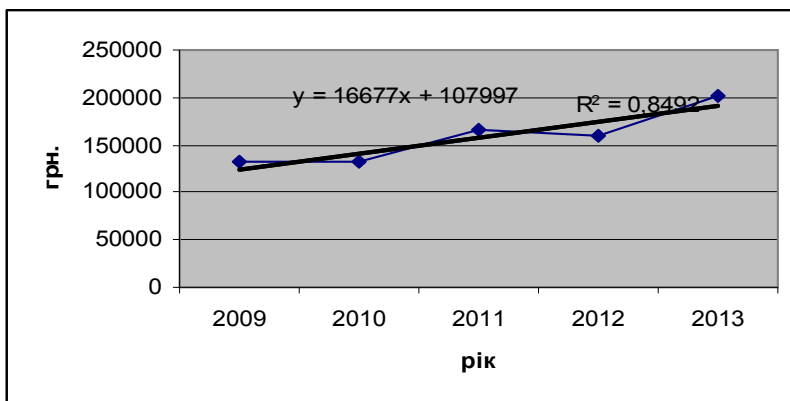

Рис.1. Продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах в Україні (валова продукція у постійних цінах 2010 року на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві)

*Джерело: складено авторами за даними Держстату України [8]

Підвищення продуктивності праці та зростання обсягу виробництва (вартість валової продукції сільськогосподарських підприємств у постійних цінах збільшилася з 96273,6 у 2008 р. до

136590,9 млн. грн. у 2013 р. [8]) засвідчують певне збільшення кадрової складової інноваційного потенціалу сільськогосподарських підприємств за досліджуваний період, але одночасно така мотивація та важкі умови праці ставлять під великий сумнів його подальше нарощення.

Безумовно впровадження інновацій потребує інвестицій, які залежать від фінансового стану підприємств та доступних для них фінансових ресурсів. На рис. 2 зображені обсяги чистого прибутку підприємств галузі сільського господарства та капітальні інвестиції у галузі.

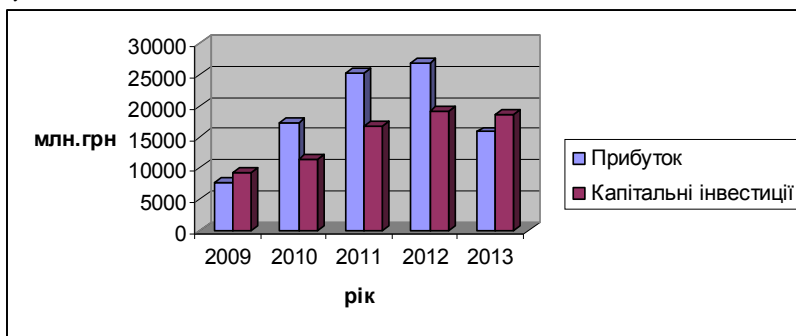

Рис.2. Чистий прибуток підприємств галузі сільського господарства та капітальні інвестиції у сільському господарстві

*Джерело: складено авторами за даними Держстату України [8]

Протягом досліджуваного періоду сільськогосподарські підприємства генерували прибуток та здійснювали капітальні інвестиції, але обсяг інвестицій був нестабільним та недостатнім для комплексного оновлення основних засобів підприємств, для чого за оцінками науковців щорічно має інвестуватися 25 млрд. грн. (у цінах 2010 р.) протягом 10 років [11].

Умови економічної кризи накладають суттєві обмеження на розвиток інвестиційних процесів і через високі ризики та нестабільність, і через брак фінансових коштів. Тому слід очікувати скорочення фінансової складової інноваційного потенціалу сільськогосподарських підприємств в найближчі роки.

Розглядаючи основи економіки інноваційної діяльності всесвітньо відомий науковець у цій сфері К. Фрімен приділив увагу мікрорівню, макрорівню економіки та державній економічній політиці

[12]. Таким чином підкресливши, що інноваційна активність підприємства залежать і від стратегії розвитку підприємств, його інноваційного потенціалу, і від макроекономічних умов, і від заходів держави, спрямованих на підтримку генерації та впровадження інновацій.

Висновки. Інноваційний потенціал сільськогосподарського підприємств утворює сукупність доступних всіх видів ресурсів (трудових, земельних, матеріальних, грошових, нематеріальних), необхідних для впровадження інновацій та інноваційного розвитку, зумовлюючих готовність підприємства до інновацій. Протягом 2009-2013 рр. мала місце тенденція зменшення наукової складової інноваційного потенціалу сільськогосподарських підприємств в Україні, незначно поліпшилася його матеріально-технічна складова, під впливом протилежних тенденцій знаходилася кадрова складова, для нарощення якої низька оплата праці утворює обмеження, недостатньою для переходу на інноваційну модель розвитку була фінансова складова, та яка в умовах кризи зменшуватиметься.

Реалізація інноваційного потенціалу підприємств залежатиме від обраної стратегії його розвитку та готовності й спроможності менеджменту впроваджувати інновації, інституціонального забезпечення та механізмів трансферу наукових розробок у виробничі процеси, стабільних макроекономічних умов, державної політики.

Для зміцнення інноваційного потенціалу сільськогосподарських підприємств у державній аграрній політиці мають бути передбачені такі заходи, як надійне фінансове забезпечення аграрної науки, особливо – пріоритетних напрямів досліджень; ініціювання формування аграрних інноваційних кластерів як ланок національної інноваційної системи; часткове відшкодування ставки відсотка за кредитами для інноваційних проєктів; ініціювання удосконалення законодавчої бази та сприяння створенню небанківських фінансових установ з фінансування інноваційних проєктів; сприяння розвитку ринку науково-технічної продукції, маркетингу інновацій; залучення міжнародних фінансових установ до участі у фінансуванні інноваційних проєктів.

Література.

1. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів : К.: 2010. – 87 с.
2. Балабанов И.Т. Инновационный менеджмент / И.Т. Балабанов. – СПб: Питер, 2000. – 208 с.
3. Федулова Л.І. Інноваційна економіка / Л.І. Федулова – К.: Либідь, 2006. – 480 с.
4. Федулова Л.І. Інноваційний потенціал підприємства як фактор забезпечення результативності реструктуризації / Л.І. Федулова, М.О. Колош // Наукові праці МАУП. – К.: МАУП, 2007. – Вип. 3. – С. 46-52.
5. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств аграрного комплексу: підручник [Текст] / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : Стат. збірник. – К.: Держстат України, 2014. – 314 с.
7. Лупенко Ю.О. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в аграрній сфері України / Ю.О. Лупенко // Економіка АПК. – 2014. - №12. – С. 5 – 11.
8. Статистичний щорічник «Сільське господарство України» за 2013 рік / Державна служба статистики України ; за ред. Н. С. Власенко. – К., 2014. – 399 с.
9. Підлесецький Г. Економічні проблеми технічного забезпечення сільського господарства / Г. Підлесецький, В. Товстопят // Економіка України, 2008. – № 10. – С. 81 – 87.
10. Саблук П.Т. Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектору економіки / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. - №10. – С. 3 – 8.
11. Зубець М.В. Наукові засади розвитку агропромислового виробництва в сучасних умовах // М.В. Зубець // Економіка АПК. – 2011. – С. 3 – 11.
12. Freeman C. The Economics of Industrial Innovation : Third Ed / Freeman C., Soete L. — Cambridge: MIT Press, 1997. - 470 p.

Онегіна В.М., Дуньова В.А. Інноваційний потенціал підприємств та державна політика

Запропоновано розглядати за основні складові інноваційного потенціалу підприємств наукову, матеріально-технічну, кадрову, фінансову. Розглянуто зміни у складових інноваційного потенціалу сільськогосподарських підприємств в Україні за 2008-2013 рр. Доведено, що протягом цих років мала місце тенденція зменшення наукової складової, незначно поліпилися його матеріально-технічна складова, під впливом протилежних тенденцій знаходилася кадрова складова, для нарощення якої низька оплата праці утворює певні обмеження, недостатньою для переходу на інноваційну модель

розвитку була фінансова складова, та яка в умовах кризи зменшуватиметься. Запропоновано заходи державної аграрної політики, які б сприяли зміцненню інноваційного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: інноваційний потенціал, підприємство, сільське господарство, наукоємність, інвестиції, державна аграрна політика.

Онегина В.М., Лунева В.А. Инновационный потенциал предприятия и государственная политика

Предложено рассматривать в качестве основных составляющих инновационного потенциала предприятий научную, материально-техническую, кадровую, финансовую. Рассмотрены изменения в составляющих инновационного потенциала сельскохозяйственных предприятий в Украине в 2008-2013 гг. Обосновано, что в течение этого периода имело место уменьшение научной составляющей, незначительно улучшилась материально-техническая составляющая, под влиянием противоположных тенденций находилась кадровая составляющая, для наращивания которой низкая оплата труда создает ограничения, недостаточной для перехода на инновационную модель развития была финансовая составляющая, которая в условиях экономического кризиса будет уменьшаться. Предложены меры государственной аграрной политики, которые способствовали бы укреплению инновационного потенциала сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: инновационный потенциал, предприятие, сельское хозяйство, наукоёмкость, инвестиции, государственная аграрная политика.

Onegina V.M., Luneva V.A. Innovation potential of enterprises and government policy

The main components of innovation potential of enterprises were been offered to study as scientific, material-technical, personnel, financial. The changes in the components of the innovation potential of agricultural enterprises in Ukraine in 2008-2013 were considered. It was proved that the scientific component decreased, material-technical component slightly improved, personnel component were influenced by opposite trends, and low wages created limitations for its growth, financial component was insufficient for the innovative model of development enterprises and will be reduced in economic crisis. The actions of the government agrarian policy that would contribute to strengthening of the innovative potential of agricultural enterprises were developed.

Keywords: innovation potential, enterprise (firm), agriculture, scientific capacity, investment, government agrarian policy.